

Ailənin səmərəliliyində əxlaqi fəzilətlərin rolu

Fariz Babayev¹

Abstrakt

Əxlaqa və əxlaq qaydalarına uyğun hərəkətlərə riayət etmək şəxsi həyatda xüsusi bir məsələ deyil ki, yalnız axirətə faydalı olan müqəddəs, ruhi və mənəvi bir məsələ olsun, əksinə bütün əxlaqi məsələlər insanın maddi və mənəvi həyatına təsir göstərir, belə ki, o olmadan insan həyatı öz mənasını itirəcək. Hərçənd, fərdin həyatında da əxlaq olmadan incəlik, çiçəklənmə və gözəllik olmayacaq, ancaq fərdi həyatdan daha vacib ailə və ictimai həyatdır ki, əxlaqi məsələlərin onda yoxluğu və ya solğunluğu arzuolunmaz bir sonluğa aparar, ailənin səmərəliliyini pozar.² Ailədə mənəvi dəstək olmadan qaydalara və qanunlara uymağa çalışmaq, demək olar ki, heç bir yerdə səmərəli deyil. İnanc və əxlaq qarşısında ən yaxşı zəmin, ailə mərkəzində qayda və qaydaların icrasıdır və səmərəliliyini də təmin edir.

Açar sözlər: Ailə, sevgi, səmərə, islam, din, faydalı, inkişaf

1. İslam Araşdırmaları fakültəsinin məzunu, İslam Araşdırmaları institutu, Əl-Mustafa Beynəlxalq Virtual Universiteti, Qum, İran.

2. Məkarim Şirazi, 1998.

Müqəddimə

Ailə uşağın tərbiyəsi üçün ilkin mühitdir. Əxlaqi fəzilətlər bu mühitdə boy atır və insan əxlaqının təməl daşı ailədə qoyulur. Uşaq bir çox əxlaqi xüsusiyyət və davranışları atasından, anasından, bacısından, qardaşından və ailədə birlikdə yaşadıqlarından öyrənir. Dürüstlük, etibarlılıq, qarşılıqlı hörmət, minnətdarlıq, xeyirxahlıq, mehribanlıq, səxavət, cəsarət, iffət və bu kimi bir çox davranışlar ailə üzvləri tərəfindən bir-birinə ötürülür. Fəzilətin ilk dərslərini uşaqlarına öyrədən ailədir, böyüklər də uzun və davamlı yoldaşlıqları sayəsində bir-birlərinin əxlaqi keyfiyyətlərinin formalaşmasına təsir göstərir. Beləliklə, öz səmərəliliyini sübut etmək, üzvlərinin təkamülü və inkişafına zəmin yaratmaq üçün ilk növbədə ailə mühiti əxlaqi fəzilətlərlə bəzədilməlidir.

1. Ailədə sevgi

İslama görə, ideal insan cəmiyyətinin təşkilində ən böyük rol eşqdir. Məsum imamlardan (ə) sevgiyə dair nəql olunan hədislər, ideal İslam cəmiyyətinin insanların bir-birinə olan sevgisi əsasında qurulmuş bir cəmiyyət olduğunu açıq şəkildə sübut edir. Sevgi, layiqli insan yetişdirməyin ən təsirli faktoru olmaqla yanaşı fərdi, sosial, maddi və mənəvi hədəflərə çatmaq üçün ən təsirli vasitədir. Sevgi o qədər şirin və xoşdur ki, onun köməyi ilə həyatın bütün acılarını və bir çox zəifliklərini, nizamsızlıqlarını, kiçikdən böyüyə fərdi və sosial

problemlərini kompensasiya etmək olar. Bir hədisdə həzrət Süleyman buyurur: “Sevgidən şirin heç nə yoxdur”.¹

İslam Peyğəmbərinin (s) baxışında dostluq qurulduqdan sonra problemlərə və çatışmazlıqlara asanlıqla dözülür. O həzrət bu xüsusda kinayəli şəkildə buyurur: “Heç bir məclis iki dostun oturması üçün dar deyil”.² Eşq elementi, dini proqramların həyata keçirilməsi və insanların doğru yola yönəldilməsi üçün o qədər təsirli hesab edilmişdir ki, İmam Baqir (ə) İslam dinini məhəbbətdən başqa bir şey bilmir. Uca Allah Rum surəsində sevgi və məhəbbəti isə qüdrətin və böyük nemətlərin təsiri hesab etmiş, bəndələrinə minnət qoyaraq belə buyurmuşdur:

“Ünsiyyətdə rahatlıq tapasınız deyə, sizin üçün özünüzdən zövcələr yaratması, aranızda məhəbbət və mərhəmət salması da Onun dəlillərindəndir. Həqiqətən, bunda düşünənlər üçün ibrətamiz dəlillər vardır”.³

Bütün insanlar dostluğa və sevgiyə ehtiyac duyur və başqaları tərəfindən sevilmək istəyirlər. İnsan başqaları tərəfindən sevilmədiyini biləndə özünü tənha və çarəsiz hesab edir, bu üzdən istedadını inkişaf etdirə və kamillik yolunda addımlaya bilmir. Bu instinktiv hiss daha çox birlikdə ailə təşkil edən, “mən”dən çıxıb “biz”ə çatan kişi və qadında hiss olunur.

Kişi ilə qadın arasındakı qarşılıqlı sevgi həyatı təşviq edir və ailə birliyini gücləndirir. İslam Peyğəmbəri (s) buyurur: "Sizin

1. Məhəmmədi Reyşəhri, Quranda dostluq, hədis. 38

2. Məhəmmədi Reyşəhri, Quranda dostluq, hədis. 38

3. Rum, ayə 21

ən yaxşı qadınlarınız sevgi və məhəbbət sahibi olan qadınlardır”.¹ Kişilərə gəldikdə isə buyurur: “Kim bizim dostlarımızdan biridirsə, həyat yoldaşını daha çox sevər və eləcə də kişinin imanı da nə qədər kamil olarsa, həyat yoldaşını da bir o qədər sevər”.²

Şekspir də deyir: “Qadında qəlbimi əfsunlayan şey gözəlliyi deyil, xeyirxahlığıdır. Mən daha mehriban bir qadına üstünlük verirəm”.³

Sevginin olduğu və cütlüklərin rahatlıq, rifah və bir-birlərinə maraq içində yaşadıkları ailələrdə uşaqlarını daha çox qabiliyyətlə böyüdə bilirlər. Bir uşaq sevgi və şəfqət dolu bir ocaqda böyüdüyü zaman ruhu da dincəlir, yaxşı inkişaf edir və valideynlərindən nümunə götürərək gələcəkdə xeyirxah və səmərəli bir həyat yoldaşı olacaq, eyni zamanda səmərəli bir ailə quracaq. Bu səmərəlilik nəsildən -nəsilə ötürülür, nəticədə canlı və səmərəli bir cəmiyyət formalaşır.

Ailənin səmərəsizliyinə və emosional boşanmaya səbəb olan şey, üzvləri arasında sevginin azlığı və ya olmamasıdır. Sevgi olmadıqda ailə üzvləri ocağa və bir-birinə bağlı olmur, psixoloji olaraq da bir-birindən ayrı yaşayırlar. Sevgi bu dünyada cazibə qanunu mislidir. Atomlardan qalaktikalara qədər kainatın cazibə qanunu ilə idarə olunduğu kimi, ev və ailə də sevgi qanunu ilə idarə olunur.

Cazibə qanunu dünyadan bir anlıq çıxarılsa, nizamı pozulacaq və ümumiyyətlə təbiət aləmi məhv olacaq. Evdəki

1. Məclisi, Bihar əl-ənvar, c. 103, səh. 235.

2. Məclisi, Bihar əl-ənvar, c. 103, səh. 223 və 228.

3. Əminin nəqlinə əsasən, 2007.

sevgidə belədir, orada olmasa o ev məhvə məhkumdur. Ailədə sevgi yoxdursa və üzvlərinin sevgiyə olan ehtiyacı ödənmirsə, heç bir üzv istənilən öhdəliklərini yerinə yetirə bilməz və nəticədə ailənin funksionallığı, səmərəliliyi səmərəsizliyə çevriləcək. Bir binanın tərkib hissələri palçıq olmadan bir-birinə yapışmadığı və bina ayaqda durmadığı kimi, palçığı sevgi və mərhəmət olan ailə sistemi və təməli də onsuz bərpa ola bilməz.¹ Sevgi yoxsulluğu çəkən kişi və ya qadın ailənin xoşbəxtliyini, rifahını təmin etmək üçün səy göstərməz, fədakarlıq etməz, əksinə enerjisini ailədə və cəmiyyətdə nizamsızlığa və xaosla səbəb ola biləcək şeylərə sərf edir. Məhsuldarlığa səbəb olan şeylərdən biri də cütlüklər arasında qarşılıqlı güvən və bir-birinə sədaqətdir, sevgi olmadıqda sədaqət və güvən hissi də reallaşmır.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, səmimi sevgi və dostluq yetərli deyil; “həyat yoldaşımı ürəkdən sevirəm” deyib, amma əməl və davranışda bunu göstərməmək səmərəliliyə zəmanət vermir. Daha doğrusu, həm bu sevgi davranışlarda müşahidə olunmalı və təsirləri görülməli, həm də dini təlimlərə əsasən dilə gətirilməli və həyat yoldaşına onu sevdiyini bildirməlidir. Sevgini ifadə onun daha güclü olmasına və çoxalmasına səbəb olur. İmam Sadiq (ə) buyurur: “Birini sevdiyin zaman ona sevdiyini bildir”.² İslam Peyğəmbəri (s) də buyurur: “Kişi

1. Məzahiri, 2004.

2. Məclisi, Bihar əl-ənvar, c. 103, c. 47, səh. 181

həyat yoldaşına: “Səni sevirəm” – deyərsə, bu söz heç vaxt qəlbindən çıxmaz”.¹

2. Ailə üzvlərinə ehtiram

İslamın insanlarla əlaqə yaratmağa dair bağlı vacib təlimlərindən biri, onların ləyaqətinə və dəyərinə diqqət yetirmək, habelə onu başqalarına öyrətmək olmuşdur. Hətta mömin və müsəlman olmayanlara qarşı belə bu mövqeyi sərgiləməyə çalışmışdır. Peyğəmbər (s) və məsum imamların (ə) bu gözəl əxlaqı, cahillik dönəmində Peyğəmbərə (s) və dinə qarşı çıxan inadkar insanların Peyğəmbər (s) və Əhli-beytinin (ə) nəcib əxlaqına heyran olmasına və İslamı qəbul etməsinə səbəb olmuşdu. Kiçik və rol oynayan bir cəmiyyət olan ailədə bu İslam ədəbiyyatına riayət etmək, əhəmiyyətli təsirlər buraxır və sağlam və səmərəli bir mühitin yaradılmasına təsir göstərir. Kiçik və rol oynayıcı bir cəmiyyət olan ailədə bu İslam ədəbinə riayət, əhəmiyyətli təsirlər buraxır və sağlam, səmərəli bir mühitin yaradılmasında təsirli olur.

3. Ailə üzvlərinin qarşılıqlı hörməti

Bütün normal insanlar özlərini və bütün cəhətlərini sevirlər; zədələnməsinə dözmürlər, varlıq cəhətlərindən onlara təcavüz edən amillərə mənfi reaksiya verirlər və onu qorumaq üçün səylərini əsirgəmirlər. Şəxsiyyət və özünə hörmət hər kəsin, xüsusən həyat yoldaşına və ailə üzvlərinə hörmət etməsini istəyən hər kəsin varlığının əsl, əsas cəhətlərindən biridir,

1. Hürr Amuli, Mustədrək əl-vəsail, c. 20, s. 23

kimsə onun şəxsiyyətinə hörmət etmirsə, ona sevgisi azalır və aralarında fasilə yaranır. Əslində ailə üzvlərinin ləyaqətini və şəxsiyyətini qorumaq, qarşılaşmalarda göstərilən hörmətdən asılıdır.

Qarşılıqlı hörmət insanların münasibətlərini və yaxınlığını gücləndirir. Bir kişi ilə bir qadın arasında heç bir fərq yoxdur və hər ikisinin də qarşılıqlı hörmətə ehtiyacı var. Cütlüklərin bir-biri ilə olan dostluq, yaxınlıq və çox özəl münasibətləri səbəbindən heç vaxt bir-birlərinə hörməti gözdən keçirməməlidirlər. Bundan fərqli olaraq həyat yoldaşı və uşaqlar, bu səbəbdən, habelə münasibətlərinin adi və soyuq bir əlaqəyə çevrilməməsi üçün bir-birlərinə hörmət etmək, şəxsiyyətini qorumaq məcburiyyətindədirlər. Dini mənbələrdə kişilərin qadınlara hörmət qoyması onların hüquqlarından biri sayılır,¹ həmçinin ərinə hörmət etməyən qadınlar lənətlənmişdir.²

Ailə üzvlərinin davranışlarının möhtərəm və nəzakətli olduğu bir ailədə münasibətlər səmimi və yaxın olacaq. Səmimi münasibətlər bir çox anomaliya və nizamsızlıqların qarşısını alır. Belə bir ailə həyatı coşğu və maraqla idarə edir, bununla da istedadların çiçəklənməsi, üzvlərinin təkamülü və səmərəliliyi üçün zəmin yaradır.

Digər tərəfdən insanlara qarşı hörmətsizlik onlarda həqarət hissi yaradır. Ailə üzvlərində həqarət hissi, səmərəsizliyə

1. Məclisi, Bihar əl-ənvar, c. 71, səh. 4

2. Məclisi, Bihar əl-ənvar, c. 103, c. 100, səh. 253

gətirib çıxarır və kamala mane olur. İmam Əli (ə) buyurur: Nəfsi alçalmış insandan daha xeyir gözləmə, nəfsi alçaq və xar olanların öz xeyirlərinə də ümidvar olma!¹

4. Ailədə mülayimlik

Digər insanlara qarşı mülayimlik, onlara ehtiram qoymaq prinsipinə əsasən mənə tapır. Əmirəlmöminin Əli (ə), Allahın Peyğəmbərinin (s) mülayimliyi təsvir edərkən dedi: Peyğəmbər (s) həmişə (və bütün insanlara qarşı) xoşüzlü və xoşxasiyyətli idi, davranışlarında heç bir şiddət və ya yekəxanəlik müşahidə edilməmişdi.²

Allah Rəsulunun (ə) məktəbinin yetirməsi, ənənə və davranışlarının davamçısı olan İmam Əli, əməli işlərinin, ailə və ictimai həyatının sərlövhəsini mülayimlik etmiş və buyurmuşdu: İşlərində mülayimlik sünnəsini, dostluq və yumşaqlik üslubunu önə çəkən şəxs, başqalarından gözlədiyinə nail olacaq; çünki mülayimlik ixtilafların, düşmənçiliklərin, kin-küdurətlərin və qısqançlıqların yayılmasını əngəlləyən əxlaqi, sosial və İslami bir davranışdır; dostluq və mülayimliklə müxalifətlərin kəskinliyi azalır.

O həzrət şirin həyatın, səmərəli ailənin gerçəkləşməsinin bir-birinə qarşı mülayimlikdən asılı olduğuna inanırdı. Həmçinin buyurur: Ağıllı və tədbirli adam, bu mövzudan tam bəhrələnən, həyat yoldaşı və uşaqları ilə münasibətlərində mülayimlikdən ağıllı və ehtiyatlı istifadə edərək düzgün, nizamlı və sağlam bir həyat sürəndir.

1. Məclisi, Bihar əl-ənvar, c. 103, səh. 237

2. Təbərsi, Məkarim əl-əxlaq, səh. 14.

5. Sağlamlaşdırma və səmərəli ailə

Bütün millətlər və mədəniyyətlər arasında insanlar, duyğu və emosiyalarını ifadə etmək, görüşdən məmnun olmaq və bir-birləri ilə söhbətə başlamaq üçün xüsusi bir yol icad ediblər; söz və jestlərlə bu məqsədi şərti olaraq çatdırırlar. İslam ənənəsində də bu məqsəd bir-birinə salam vermək, əl sıxmaq və qucaqlaşmaqla həyata keçirilir. İmam Sadiq (ə) bu xüsusda buyurur: Salam, ümmətimizin salamlamağıdır.¹ Salam vermək Qurani-Kərimin ilahi göstərişlərindəndir. Allah buyurur: Nə vaxt evlərə daxil olsanız, bir -birinizə salam verin, bu da Allahın pak və mübarək salamı və nemətidir.²

Dini təlimlər ilk addımı salamlarla başlayan əlaqəni və eləcə də bu vacib məsələnin ailənin və insan cəmiyyətinin ruh sağlamlığındakı, təhlükəsizliyindəki yerini xüsusi vurğulayır. İslamda möminlərə bir-birlərinə salam vermələri əmr edilir və xüsusi vurğulanır. Peyğəmbər (s) qadınlara və uşaqlara da salam verirdi. Salam sağlamlıq ilə eyni kökdəndir və bunun mənası, salam verən tərəfindən müxatəblərə heç bir təhlükə və təhdid olmadığı deməkdir. Bu, müsəlman ailə üzvlərinin görüşdükləri zaman salam və iltifat olaraq istifadə etdikləri İslam şüarıdır. Hansı ki, başqa qəbilələrdə və millətlərdə fərqli formalardadır. İnsanlıq, xüsusən də ailə münasibətlərinin başlanğıcında İslamın salama tövsiyəsi, bəşər fitrətinə uyğundur.

1. Məclisi, Bihar əl-ənvar, c. 6, səh. 46

2. Nur, ayə 61

6. Mərhəmət və mehribanlıq

İslam Peyğəmbəri (s) buyurub: Kim başqalarına mərhəmət etməzsə, Allah da ona rəhm etməz.¹ Həmçinin, mərhəmətli olmayan kəs, mərhəmət gözləməsin.² Ailə və ictimai münasibətlər ünsiyyət mühitində sevgi və mərhəmətlə islah olunur. O, rəhmət elçisi idi və qətiyyətlə buyururdu: Kiçiklərimizə (uşaqlara) rəhm etməyən və böyükümüzə hörmət etməyən bizdən deyil.³

Mehriban davranış insan ruhunu hər cür pisləkdən təmizləyir və sağlamlığını təmin edir. Bu saflıq və sağlamlıq sayəsində, asudə və əmin-amanlıqla, bütün səyini insanlıq istedadlarının inkişafına və çiçəklənməsinə istifadə edir, psixoloji və mənəvi zərərlərə qarşı qala təkə möhkəm durur və yadların canına girməsinə icazə vermir. İmam Sadiq (ə) Allah Rəsulundan (s) nəql edir: Kim möminlərə mehriban sözləri ilə hörmət edər və kədərini aradan qaldırırsa, bu hal və duyğu onun içində qaldığı müddətcə Allahın mərhəmətinə şamil olar.⁴

Peyğəmbər və məsum imamlar böyüklərə və uşaqlara qarşı mərhəmət göstərmiş, uşaqları sevməyə böyük əhəmiyyət vermişlər. Buna görə də İmam (ə) buyurub: Övladlarınıza ləyaqətlə yanaşın və onlarla gözəl əxlaqla ünsiyyət qurun.⁵ Uşaqlara hörmət etməyi və ehtiramla yanaşmağı vurğulaması, onların zati ləyaqətini əzəmətləndirmək üçündür. Davranış, uşaqları müstəqil, azadə, şərəfli və fəzilətli edən gözəl əxlaq və

1. Təfsir İbn Kəsir, c. 7, səh. 298

2. Məclisi, Bihar əl-ənvar, c. 43, səh. 295

3. Hürr Amuli, Mustədrək əl-vəsail, c. 8, səh. 467

4. Hürr Amuli, Mustədrək əl-vəsail, c. 11, səh. 591

5. Əl-Müttəqi, Kənz əl-ummāl, c. 16, səh. 256

hörmətə əsaslanır. Uşaq ləyaqət gördüsə və əsl şəxsiyyətinə hörmət edildisə, o, şəxsiyyətli və fəzilətli olar, bunun əksi olaraq alçaldılıb təhqir olunarsa, daxilindəki potensial fəzilətlərin inkişafı dayanar, təhrifə səbəb olar, habelə ailənin və ailə üzvlərinin səmərəliliyinin artmasına mane olar. Bəzən də ailənin bir üzvünün başqalarına mənfi təsiri bütün ailənin böhran keçirməsinə və düz yoldan sapmasına səbəb olur.

Peyğəmbər (s) buyurur: Uşağınızın adını çəkdiyiniz zaman onu əzizləyin, oturacağı yeri genişləndirin (hörmət edin) və ona qarşı acı davranmayın.¹

O həzrət, bütün uşaqları əzizləyirdi, azyaşlı bir uşağı duadan və ya adlandırmaqdan ötrü gətirdikdə, Peyğəmbər (s) ehtiram olaraq onu qucağına alırdı. Bəzən elə olurdu ki, uşaq Peyğəmbərin qucağında idrar edirdi; uşağın davranışını müşahidə edənlər ona çıxırır (və idrarını dayandırmağa tələsdilər), amma Peyğəmbər (s) onları çəkindirər və buyurardı: Uşağın idrar etməsinə şiddətlə mane olmayın. Dua və ya ad qoyma bitdikdə uşağın valideynləri sevinclə uşağı götürdülər və uşağın sidiyindən dolayı Peyğəmbərdə (s) ən kiçik bir inciklik hiss etmədilər. Peyğəmbər (s) ətrafdakılar çıxanda paltarını təmizləyərdi.² Bu davranışı ilə başqalarına Allah Rəsulunun (s) ətəyindən nəcasət təmizlənəcəyini, ancaq uşağın təbii hərəkətinə qarşı sərt bir reaksiyanın onun qəlbindən çıxmayacağını və ruhi sağlamlığını təhlükəyə atacağını öyrətdi. Peyğəmbər (s) bu yolla uşaqlara hörmət edir

1. Səbzəvari, Cami əl-əxbar, səh. 124

2. Təbərsi, Məkarim əl-əxlaq, səh. 25

və onlarla mehriban davranırdı. Başqa bir rəvayətdə, Peyğəmbərin (s) namazı və uşaqlara etdiyi mehribanlıq nəql olunub. Belə ki, Peyğəmbərin (s) camaat namazına gəldiyi günlərin birində, o vaxt kiçik bir uşaq olan İmam Həsən (ə) də məscidə gəlir. Peyğəmbər (s) onu yanında otuzdurdu və özü namaza durdu. Namazın ortasında səcdələrdən biri çox uzun çəkdi. Rəvayəti nəql edən deyir: Səcdədən başımı qaldırdığımda gördüm ki, Həsən yerindən durub Peyğəmbərin (s) çiyinə minmişdi. Namaz bitdikdən sonra namaz qılanlar soruşdular: Ey Allahın Rəsulu (s), səndən belə səcdə görməmişik, sənə vəhy çatdığını düşündük. Həzrət (s) cavabında buyurdu: Vəhy gəlməmişdi, oğlum Həsən səcdə edərkən çiyinə minmişdi, tələsib uşağı yerə qoymaq istəmirdim, odur ki, çiyinlərimdən ənənə qədər gözlədim.¹

Uşağa qarşı mehribanlıq dini mənbələrin, dini göstərişlərin bu qədər diqqət mərkəzindədirsə, üstəlik arzuolunan təsirlər daşıyırsa, şübhəsiz ki, böyüklərə, habelə zehni inkişaf mərhələsinə çatmış və başqalarının davranışlarını analiz edən həyat yoldaşına qarşı mehribanlıq daha səmərəli təsirlərə gətirib çıxaracaq. Həyat yoldaşları bir-birlərinə qarşı mehribanlıq hiss etdikdə, ailə sistemini daha səmərəli etmək çalışacaqlar. Beləliklə, mehribanlıq və mərhəmət nəinki uşaqlara, həm də böyüklərə lazımdır, onu duymaqdan zövq alırlar, xoşbəxtliyə, indiye və gələcəyə ümidə səbəb olur, nəticədə inkişafa və kamilliyə yol açacaq.

1. Məclisi, Bihar əl-ənvar, c. 43, səh. 294.

7. Səbir və ailə səmərəliliyi

İnsanın dünya həyatı bir çox problem və təzadlarla doludur və əgər ona qarşı dursa, səbir və müqavimət göstərsə, şübhəsiz ki, qalib gələcək, yox əgər mənfi hadisələr qarşısında səbirsiz olsa, diz çöksə, heç vaxt məqsədinə çatmayacaq. Buna görə də dini mənbələrdə səbir və qələbə yanaşı qeyd edilmişdir. Qurani-Kərimdə səbir mücahidlərin Allah yolunda qalib gəlməsi üçün vacib şərtlərdən biri sayılmışdır. Allah mücahidlərə buyurur: Əgər aranızda iyirmi səbirli kişi olsa, kafirlərdən iki yüzünə qalib gələr; əgər aranızda yüz səbirli kişi olsa, kafirlərdən mininə qalib gələr.¹ O Allah ki, səbri çətinliklə üzləşmə qabiliyyətini və gücünü artıran bir faktor sayır. Uca Allah tərəfindən səbir və onun fərdi, sosial və ailə həyatına təsiri haqqında yetmiş ayə nazil edilmişdir və bəzi təfsirçilərə görə heç bir insan fəzilətinə bu qədər təkid edilməmişdir. Bu onu göstərir ki, Quran bu əxlaqi və əməli fəzilətə böyük əhəmiyyət verir, onu bütün fəzilətlərin və bütün xoşbəxtliklərin xəmiri, hər hansı bir xoşbəxtliyə və firavanlığa nail olmaq vasitəsi hesab edir. Əgər insan və ailə səbirə malik olmazda və buna əməl etməzsə, heç vaxt səadətə çatmayacaq və səmərəli olmayacaq.²

1. Ənfal, ayə 65

2. Məkarim Şirazi, 2004.

İmam Əli (ə) əməldəki səbri bədəndəki baş hesab edir və buyurur ki, baş bədəndən ayrıldığında bədən xarab olduğu kimi, səbir də əməllərdə olmadıqda əməllər xarab olur.¹

Ailədə bəzən üzvlər uğursuzluqlarla üzləşir və ya arzularının həyata keçməsi üçün vaxt lazımdır. Həmçinin, bəzən fiziki xəsarətlər alırlar və bir çox hallarda aralarındakı əlaqənin pozulması ailədaxili qarşıdurmalara, qeyri-münasib davranışlara zəmin yaranmasına səbəb olur. Ailə üzvləri özlərini idarə edə bilmirlərsə, problemlərə qarşı səbir və dözümlülük yoxdursa, ailə ciddi travma alacaq; bu halda fərdin öz ehtiyacları qarşılanmayacaq, üstəlik başqaları üçün də problem yaradacaq. Stres, təzyiqlər qarşısında səbirsizliyin ilk məhsuludur. Səbirli bir insan, hadisələr qarşısında səbirli olmaqla ailənin uğurunu və səmərəliliyini qoruyub saxlaya bilər, halbuki başqalarının yersiz davranışlarına dərhal və düşüncəsiz reaksiya vermək peşmanlığa gətirib çıxarır. Ancaq səbr, insana doğru zamanda və səhv edənin davranışına qarşı doğru davranış, reaksiya göstərməyə imkan verir.

Bir ailə üzvlərinin uzun müddət birgə olması səbəbiylə aralarında ixtilafların olması təbiidir. Əgər üzvlərdən hər biri yalnız öz istəklərini düşünmək, onlara çatmaq, fərdi ehtiyaclarını ödəmək və çatışmazlıqlar qarşısında səbirsizlik göstərmək istəyirsə, xoşbəxtliyinə və məqsədlərinə çata bilməz.

1. Məhəmmədi Reyşəhri, Mizan əl-hikmət, hədis. 10064

8. Ailədə dürüstlük

Dürüslüyün əhəmiyyətinə dair Qurani-Kərimdə misilsiz şərhlər vardır. Allah möminlərin dürüslüyünün bu dünyada onlara kömək edəcəyini və Qiyamət günü onları xilas edəcəyini söyləyir; mükafatını cənnət və doğrulardan razılığı sayır.¹ Hədislərdə də bu əxlaqi fəzilətə böyük əhəmiyyət verilmiş, bütün insan fəzilətlərinin dürüstlükdən və həqiqətdən qaynaqlandığı, bütün yaxşılıqların açarının həqiqət,² bütün pisliklərin başının isə yalan və yalançılıq olduğu nəql edilmişdir.³ İmam Sadiq (ə) həqiqəti ətraf aləmi işıqlandıran bir nur kimi, onun şüası düşən hər şeyi qüsursuz olaraq işıqlandıran bir günəş misli qəbul edir.⁴

Quran təlimlərinə və hədislərə görə, həqiqət və dürüstlük insan həyatının bütün sahələrinin səmərəliyində təsirlidir. Buna diqqət insanın bu böyük əxlaqi fəzilətə yönəlmək, onu həyatında tətbiq etmək motivasiyasını artırır. Dürüstlük fəzilətinin ilk təsiri kollektiv əməkdaşlıqlarda inam və etimad qazanmaq məsələsidir. İnsan həyatının əsasını qrup və kollektiv iş təşkil edir və kollektiv əməkdaşlıq olmadan vacib və dəyərli işlər həyata keçmir və ya zəif inkişaf edir, yaxud da ləngiyir.

Kollektiv işin inkişafı, öz növbəsində, qrup üzvləri arasında etibar və güvən olmadan mümkün deyil, aralarında dürüstlük

1. Maidə, ayə 119

2. Məclisi, Bihar əl-ənvar, c. 68, səh. 9

3. Məhəmmədi Reyşəhri, Müntəxəbi Mizan əl-hikmət, səh. 439

4. Yenə orada, səh. 10

və etimadlılıq üstünlük təşkil edərsə güvən və etibar da əldə edilir. Həmçinin elmi, mədəni, tərbiyəvi, hüquqi, iqtisadi və s. fəaliyyətlər arasında heç bir fərq yoxdur. Alim, pedaqoq, menecer, siyasətçi, uşaq və həyat yoldaşı bir neçə dəfə başqalarına və münasibətdə olduğu insanlara yalan danışarsa, nüfuzunu və dəyərini sürətlə itirər, cəmiyyətin, xüsusən də kiçik ailə cəmiyyətinin səmərəliliyi azalar və ya pozular.¹

Dürüstlük ruhi sağlamlığı təmin edir və insana cəsarət verir, yalan və yalançılıq isə insanı həmişə qorxu vəziyyətinə salır, daima yalanlarının ifşa olunacağından qorxur. Ruhi sağlamlığı olmayan bir insan, ailənin səmərəliliyinə doğru ciddi addımlar ata bilməz.

Psixoloji analizdə dürüstlük, nitqinin və davranışının məzmununa zidd heç bir marağı və ya niyyətinin olmadığı danışmaq və rəftara deyilir; yəni fərd açıq və aydın danışır. Bir şəxs sözlü və ya fiziki ünsiyyətdə sədaqətli olmadıqda, ziddiyyətli və ya iki səviyyəli bir ünsiyyət qurulur, belə ki, şəxsin nitqinin məzmunu bir şeydir, qalan varlığı isə başqa bir şeyi ifadə edir, yaxud davranış və danışığından marağı, niyyəti başqa bir şeydir.²

Bu səbəbdən ailədəki münasibətlərin sağlamlığını, habelə ailənin inkişafını və səmərəliliyini qazanmaq üçün səs tonu, göz teması, baxışlar, bədən duruşu və bədən hərəkətləri kimi şifahi və fiziki əlaqələr aydın, şəffaf olmalı və insanı çaşdırmamalıdır. Şəxsin sözləri nəinki üzün vəziyyəti, bədən mövqeyi və səs tonu ilə uyğun gəlməli, həm də niyyətini və

1. Məkarim Şirazi, 1998.

2. Salarifər, 2006.

şüuraltı vəziyyətləri izah etməlidir. Əslində, insanın emosional, duyğusal, davranış və idrak da daxil olmaqla bütün psixoloji ölçüləri bir həqiqəti göstərməlidir. Bu cür dürüst, səmərəli və normal ünsiyyət ailə üzvlərinə sədaqətli, məsuliyyətli, ləyaqətli, yaradıcı olmağa, kamala çatmağa və problemlərin öhdəsindən gəlməklə ailə məhsuldarlığını artırmağa imkan verir.¹

9. Ailə üzvlərinin pozitiv düşüncəsi

Pozitiv düşüncə, Allaha, özünə, insanlara, hadisələrə, cisimlərə və fəvqəltəbii aləmə və ümumiyyətlə təbii aləmə qarşı optimist və pozitiv münasibətlərin birləşməsidir və buna əsasən insan qabiliyyətlərinə uyğun olaraq kainatdan və onda baş verənlərdən yaxşı nəticələr gözləyir. Bu tərifə əsasən, insanlar, həyatın bütün vacib sahələrində problemlərlə qarşılaşdıqda, ümumilikdə yaxşı nəticələrin (pəsin əksinə) ortaya çıxacağı gözləyirlər.² Optimizm, bir insanın ən yaxşı nəticələr gözləmək və bir vəziyyətin ümidverici tərəflərinə diqqət yetirmək meylini əks etdirir.

Dini mənbələr, Allahın mərhəməti haqqında nikbinliyə və Allahın işlərinə olan ümidə böyük əhəmiyyət verir. Məsum imamın (ə) bir hədisində oxuyuruq ki, “İnsan Allah və Onun işləri haqqında bədbin olduqda məyusluq, ümitsizlik və bədbinliyə məhkum olur”.³ Əslində mömin Allaha imanı və güvəni olduğuna görə onun haqqında nikbindir və əməllərə,

1. Salarifər, 2006.

2. Scheier and Garver, 1985, Dunavolddan nəql edirlər, 1997.

3. Məclisi, Bihar əl-ənvar, c. 5, səh. 48

nəticələrə, gələcəyə nikbin və ümidlə yanaşır, çünki Allahın hər şeyin idarəsində rolu var və müsəlman şəxs Allah haqqında nikbindir və bəndələrinin mənfəətlərinə uyğun olaraq hər şeyi idarə etdiyinə inanır. Bu səbəbdən müvəffəq olacağına pozitiv baxa bilər - Allahın yardımını ilə əməllərindən yaxşı nəticə alacaq, Allah ona dişləmələrdən və bəlalardan qorunmağa, çətinlikləri dəf etməyə kömək edir. Deməli, müsəlman bir ailə üzvünün nikbinliyi əbəs yerə və səbəbsiz deyil, Allahın mərhəmətinə və lütfünə güvəndiyinə görədir.

Həyat məsələlərinə müsbət baxışı və xoşagəlməz hadisələri optimist şəkildə izah etməsi problemləri həll etmək bacarığına təsir göstərir. Bədbin izahlar isə insanların neqativ emosional vəziyyətə düşməsinə səbəb ola bilər. Bu vəziyyətdə fiziki xəstəliklərin üzə çıxması ehtimalı da artır, xəstəlik də öz növbəsində səmərəli həyat prosesinə mənfi təsir qoyur. Pozitiv baxış insanı problemin həllindən ötrü planlar qurmağa vadar edir. Bu planlar üzərində hərəkət edərək, işlərin adətən, onun istədiyi kimi getməsinə gözləyir və bu, onun səyini iki qat artırır.¹

Bu üzdən, ortaya çıxan problemlərə və bədbəxtliklərə qarşı həyata müsbət baxışın duyğusal vəziyyətə təsir etdiyini, ailə üzvlərinin münasibətlərini yaxşılaşdırdığını və ailənin səmərəliliyinə səbəb olduğunu qeyd etmək olar.

Səmərəli ailə üzvləri də Allaha nikbinlik sayəsində bir-birlərinə pozitiv baxır və digər üzvlərə müsbət və konstruktiv yanaşırlar, onlarla münasibət qurarkən düşüncələrə, hərəkətlərə və davranışlara pozitiv baxmağa can atırlar.

1. Di Matteo, Musəvi və həmkarlarının nəqlinə əsasən, 1999.

Dini mənbələrdə başqalarına və ailə üzvlərinə nikbinlik yüksək qiymətləndirilmiş, faydalarına və ünsiyyətin, insan və ailə cəmiyyətinin səmərəliliyində dəyərli təsirlərinə təkid edilmişdir. Pozitiv baxış, başqalarının diqqətini çəkməyin,¹ daxili rahatlığın² və kədəri azaltmağın³ səbəbidir. İmam Əli (ə) buyurur: “İnsanlar haqqında yaxşı düşünmək, ən gözəl xüsusiyyətlərindən və Uca Allahın ən böyük nemətlərindən biridir”.⁴ Həmçinin o həzrət buyurur: “Kim camaat haqqında yaxşı gümanda olarsa, onların sevgisini qazanar”.⁵

1. Məclisi, Bihar əl-ənvar, c. 77, səh. 41

2. Məhəmmədi Reyşəhri, Mizan əl-hikmət, c. 5, səh. 623

3. Yenə orada

4. Amidi, Əbdülvəhhab, Qurər əl-hikəm, hədis. 4834

5. Yenə orada, hədis. 8843

Nəticə

Müştərək həyatın və ailə səmərəliliyinin amillərindən biri də qarşılıqlı sevgi və məhəbbətdir. Ailə üzvləri, xüsusən də cütlüklər bir-biri ilə müsbət, konstruktiv şəkildə və pozitiv baxışla ünsiyyət qurduqda, onların ailə ocağı da sağlam və səmərəli olacaqdır. Şirin və zövqlü həyat axtarışında olan cütlük həyat yoldaşına pozitiv və nikbin baxışla baxır, onun müsbət tərəflərini nəzərə alır, qüsurlar və çatışmazlıqları görməzliyə vuraraq həyatı və davranışları daim gözəl görür, bəzən bəziləri hətta qüsurları belə yaxşı və müsbət görür.

Bradford (1983) 15 yaşdan yuxarı 351 cütlüyü sorğu-suala çəkərək onlardan niyə birlikdə yaşadıklarını soruşdu. Bu araşdırmanın nəticələri müştərək həyatın davam etməsində aşağıdakı amillərin təsirli olduğunu göstərdi:

- a) Həyat yoldaşına müsbət münasibət;
- b) Evliliyin müqəddəs bir şey və əbədi bir öhdəlik olduğuna inanmaq;
- c) Məqsəd və istəklərin oxşarlığı;
- d) Cinsi əlaqədən məmnunluq.

Pozitiv baxışla birbaşa əlaqəli olan şeylərdən biri, bir-birlərinin davranışlarını və çıxışlarını səhv başa düşmənin və yanlış anlamının meydana gəlməsidir. Anlaşılmazlıq ailə üzvlərinin əlverişli münasibətlərini pozur və narahatlığına səbəb olur. Ailə mübahisələrinin əsas səbəblərindən biri anlaşılmazlıqdır və bu cür anlaşılmazlıq və yanlış təsəvvürlərlə mübarizənin ən yaxşı yolu nikbinlikdir. Nikbinlik yaratmaqdan

ötrü cütlüklər müştərək həyatın başından şübhə əsaslarını ortadan qaldırmaq üçün bir-birlərini yaxşı tanımaq, danışiq və davranışları öyrənmək üçün səy göstərməlidirlər. Eyni zamanda, bütün danışiq və davranışlarda əxlaq kodeksinə və İslam standartlarına riayət etmək lazımdır ki, tanışlıq və davranış bir araya gələrək nikbinlik yaratsın. Bu cür nikbinlik ailədə qarşılıqlı inamı gücləndirir, bir-birlərinin davranışları haqqında mənfi təsəvvürləri azaldır, düzgün anlayışa və yaxın münasibətlərə zəmin yaradır. Bunlar bir araya gətirildikdə, ailə üzvləri əmin-amanlıq içində yaşayacaq və ailənin səmərəliliyi təmin ediləcək.

Nikbinliyin əxlaqi xüsusiyyəti, ailənin səmərəliliyinə səbəb olmaqla yanaşı, cəmiyyətin səmərəliliyi və nikbinliyinə də birbaşa təsir edir; valideynlərin nəsnələrin izahı üçün istifadə etdiyi hər hansı izah metodunu uşaqlar diqqətlə öyrənir, yadda saxlayır və insan cəmiyyətindəki fərdləri ilə münasibətdə istifadə edirlər. Optimist valideynlər cəmiyyətə nikbin uşaqlar gətirir və cəmiyyətdə də eyni şəkildə davranırlar. Beləliklə, insan cəmiyyətinin davranışları nikbinliyə əsaslanır və cəmiyyətin səmərəliliyinin bir amili olacaq.

İstifadə olunan ədəbiyyat

1. Quran-Kərim
2. Ayətullahul –uzma Məkarim Şirazi , “Təfsiri – Nümunə”, Ayətullahul –uzma Məkarim Şirazi, Dinin fəxri nəşriyyatı, mütərcim: Rza Şükürov, Bakı şəh. 2002 -ci il.
3. Biharül-ənvar, Məhəmmədbaqr ibn Məhəmmədtəqi Məclisi (Əllamə Məclisi), Beyrut, Vəfa müəssisəsi, 1403 hicri-qəməri, ikinci çap.
4. Əl-Kafi, Məhəmməd ibnYəqub Kuleyni Razi, tədqiq: Əli Əkbər Qəffari, Beyrut, Darüs-səb və Darüt-təarüf, 1401 hicri-qəməri, dördüncü çap.
5. Müstədrəkül-vəsail və müstənbətül-məsail, Mirza Hüseyn Nəvəri Təbərsi, Alil-beyt (əleyhis-səlam) müəssisəsi, 1407 hicri-qəməri, birinci çap.
6. Tuhəfül-üqul ən Ali-Rəsul(səlləllahü əleyhi və alih), Həsən ibn Əli Hərrani(İbn Şöbə), tədqiq: Əli Əkbər Qəffari, Qum, Nəşrül-islami müəssisəsi, 1404 hicri-qəməri, ikinci çap.
7. Cameül-əxbar (Məaricül-yəqin fi üsuliddin), Məhəmməd ibn Məhəmməd Şəiri Səbzivari, tədqiq: Alül-beyt müəssisəsi, 1414 hicri-qəməri, birinci çap.
8. Məkarimül-əxlaq və məaliha, Fəzl ibn Həsən Təbresi, tədqiq: Əla Ali Cəfər, Qum, Nəşrül-islami müəssisəsi, 1414 hicri-qəməri, birinci çap.
9. Qürəül-hikəm və dürəül-kiləm, Əbdül-vahid Amidi Təmimi, çərç və tərcüməsi.